

Dini Araştırmalar, Eylül-Aralık 1999, C. 2, s. 5

16. Yüzyıl Ortalarında Avrupa'da Mezhep Mücadeleleri ve Osmanlılar

*Emine Erdoğan**

Osmanlı Devleti'nin XVI. yüzyıl başlarından itibaren askerî başarılar yanında Avrupa diplomasi sahasında da faal bir rol üstlenmesi ve özellikle Kanunî Sultan Süleyman döneminde (1520-1566) gerçekleştirilen iç reformlar ve kanunların uygulanması, devlet teşkilatında ve bürokraside yeni gelişmeler, sağlam bir hukuk anlayışını hakim kılma çabaları ve bunun yanı sıra siyasî ve askerî faaliyetler devletin cihanşümul bir yapı kazanmasına neden olmuştur.

Bu dönemde Osmanlıların Avrupa ile ilgilenmelerinin önemli nedenleri arasında Batı Avrupa'daki Habsburg İmparatorluğunun karşı karşıya kaldığı problemler, İngiltere, Fransa gibi millî monarşilerle giriştiği mücadeleler, yeni bir dinî mesele olarak Protestanlığın ortaya çıkışı hakkında meydana gelen karışıklıklar ve bunun Habsburg İmparatorluğu içinde doğurduğu büyük sıkıntılar bulunmaktaydı. Avrupa'da Türk ilerleyişinin sağlanabilmesi için öncelikle iki engelin kaldırılması gerekiyordu. Bunlardan biri Belgrad, diğeri Rodos idi.

Celalzade'ye göre, Belgrad'a düzenlenen bu ilk seferin nedeni, Sultan Süleyman'ın cülûsu üzerine devletlerarası hukuk münasebetlerine göre devlet-

* Arş. Gör., Gazi Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü

lere elçi veya heyet göndermek ve eski hükümdarla olan münasebetlerin yeni hükümdarla da devam edeceğini bildirmek amacıyla Macarlara gönderilen elçinin Macar kralı Lavuş (Lui) tarafından bekletilmesi ve ona iyi muamele yapmamasıyla beraber padişahın göndermiş olduğu mektuba da aldırış etmemesi idi.² Bu nedenin yanında bu seferin sebepleri hakkında çeşitli nedenler de ileri sürülmüştür.³

Belgrad kalesi Türkler tarafından 3 defa kuşatılmıştır. 1440 yılındaki ilk kuşatmada II. Murad kaleyi fethedememiş, kendisinden sonra oğlu Fatih Sultan Mehmed İstanbul'un fethinden 3 yıl sonra 1456 yılında Belgrad'ı almak üzere bir sefer düzenlemiş, ancak kaleyi alma teşebbüsü başarısızlıkla neticelendikten sonra nihayet Kanuni Sultan Süleyman üçüncü kuşatmada Belgrad'ı fethetmiş ve böylece tarihteki Macaristan fetihleri sayfası açılmıştır.⁴

1520 yılında Sultan Süleyman'ın cülusunu müteakip Şam Beylerbeyi Canberdi Gazali'nin herhalde yeni sultanın tecrübesiz olabileceğini hesaplayarak isyan etmesi ve bu isyanın bastırılması dönemin önemli hadiselerinden idi.⁵ Kanuni Sultan Süleyman, Canberdi Gazali isyanının bastırıldığı haberi İstanbul'a geldiği sırada Macar kralına bir sefer açılmasına karar vermiştir.

İlk Osmanlı-Macar münasebetleri, Osmanlıların Rumeli'ye geçmeleriyle başlamıştır. Rumeli'ye geçen Osmanlıları başlangıçta Balkanlılar durdurmağa çalışmışlar, Macarlar tehlikeyi sezememişlerdir. Ancak, Balkanlıların Osmanlı ilerleyişi karşısında aciz kalmaları, I. Kosova savaşından sonra (Haziran 1389) Osmanlıların Macar siyasetine aykırı hareket etmeleri, Macarları bir takım tedbirler almağa zorlamıştır. İşte bu yüzdendir ki, Macar kralı Lüksemburglu Zgismond, papanın da teşviki ile, 1389'da bir haçlı seferi tertip etmiş ve Os-

-
- 1 Feridun Emecen, "Osmanlı Siyasî Tarihi", Osmanlı Devleti ve Medeniveti Tarihi (Ed. Ekmeleddin İhsanoğlu). cilt I, İstanbul 1994. s.33.
 - 2 Celaloğlu Mustafa. Tabakatül-memalik ve derecatül-mesalik (Osmanlı İmparatorluğunun Yükselme devrinde Türk ordusunun Savaşları ve Devletin Kurumu, İç ve Dış Siyaseti). (Çev. Sadettin Tokdemir). İstanbul, 1937. s.14.
 - 3 Bu sebepler için bkz. Hüseyin G. Yurdaydın. Kanuni'nin Cülusu ve İlk Seferleri, TTK Ankara.1961. s.15.
 - 4 Hicran Yusufuğlu Akın, "II. Murad ve Fatih Sultan Mehmed'in Belgrad Kuşatmaları Üzerine Kaynak Değerlendirmesi". X. Türk Tarih Kongresi (22-26 Eylül 1986), TTK Ankara 1993. s.1159.
 - 5 Tayyib Gökbilgin. "Süleyman I". İA c XI, s. 101.

manlıları Rumeli'den korumak maksadıyla Niğbolu'ya kadar ilerlemiştir. Fakat, Haçlı ordusunda bulunan Fransızların şımarık hareketleri yüzünden mağlup olup hayatını kurtarabilmiştir, (25 Eylül 1396). Macarlarla Osmanlıların karşı karşıya geldiği bu savaşta, pek çok Fransız ve Macar büyükleri Osmanlılara esir düşmüş⁶, bunlardan Kodor, 60 adamı ile birlikte Mısır Memlûkluk Sultanı Berkuk'a zafer hediyesi olarak gönderilmiştir. İki milletin yaptığı savaşlar II. Murad devrine kadar devam etmiştir. II. Murad devrinde yapılan II. Kosova (20 Ekim 1448) savaşında Macarlar yenilgiye uğramışlardır.⁷ Bundan sonra Osmanlı Macar münasebetleri duraklama devresine girmiştir. II. Mehmed, İstanbul'un fethinden evvel Macarlarla üç senelik bir mütareke akdetmiştir.

Sırbistan'ı elinde bulundurmak isteyen Fatih Sultan Mehmed, Macarların elinde bulunan Belgrad'ı almak üzere 1456 senesinde teşebbüse geçmiş, fakat Hunyadi Janos ile Fransisken rakibi Giovanni di Kapistrano'nun karşı koymaları yüzünden muvaffak olamamıştır. Bundan sonra Macaristan'ın tek millî kralı olan Hunyadi Janos'un oğlu Matyos Corvinus (1458-1490), Fatih'in Sırbistan'da ve Bosna'da takip ettiği siyasetin karşısına çıkmış ve bu sahalarda Osmanlı-Macar kuvvetleri karşı karşıya gelmiştir. Macarların Katolikleri tutmalarına mukabil, Osmanlılar Ortodoksları himaye ederek nüfuz sağlamaya çalışmışlar ve Katolik Bosna krallarını hiçbir zaman Sırbistan kralı olarak tanımamışlardır.

Ancak Fatih'in Sırbistan Boyarlarının, aslen Sırp olan Mahmud Paşa'nın kardeşi Mihael Angeleviç'in de tesiri ile kendisine meyl etmesinden dolayı Sırbistan işini kat'î olarak halletmiş ve 1463 de Bosna kralı Stefân Tomaşaviç'in üzerine yürümüştür. Bundan sonraki mücadeleler Bosna için yapılmış ve bu ülkenin kuzeyi Macarların, güneyi Osmanlıların elinde kalmıştır. II. Bayezid tahta geçtikten sonra Macarlarla iyi münasebetler kurmuş ve 1483'de Matyas ile anlaşma yapmıştır. Osmanlı-Macar münasebetleri Kanuni devrinde Belg-

6 Hicran Yusufoglu, Osmanlı-Mıcar- İlişkileri, Türk-Macar Dostluk Demeği yay., Ankara 1995. s.66.

7 M. Tayyib Gökbilgin, XV. Asrın Birinci Yarısında, II. Murad Devrinde Hıristiyan Birliği ve Osmanlı-Macar Mücadeleleri Esnasında Edirne. "Edirne" Armağan Kitabından ayrı basımı, Ankara 1964, s.133.

rad'ın alınması ile (1521) yeniden hasmane bir şekilde başlamış ve Mohaç savaşından sonra Budin başta olmak üzere Macar topraklarının bir kısmı Osmanlıların eline geçmiştir.⁸ Mohaç savaşının kazanılmasında vezir-i azam İbrahim Paşa önemli bir rol oynamıştır.⁹

Macarlar, Selçuklu Türklerine karşı sefer açan haçlı ordularına memleketlerinden geçmek müsaadesini vermişlerdir. Ayrıca, Osmanlı ordularının da geçmesine önce ses çıkarmamasını istemiş, fakat Habsburgların siyasetine kederine bağlamış olan o zamanki Macar kralına, bunu kabul ettirememiştir. Macarlar, Habsburgların menfaati uğruna feda edilmiş, Mohaç'ta ordularını ve krallarını kaybetmişlerdir.

Bu siyasî gelişmelerin yanında Budin'in Türk idaresi altına alınması Türk-Macar münasebetlerinin önemli bir tezahürüne ve Macarlar arasında Türklere karşı duyulan temayül ve Türklüğü kabul etmelerine neden olmuştur. Bir Osmanlı eyaleti haline getirilen Budin, menâlik-i mahrûse olmuştur. Budin, 145 yıl Türk hakimiyetinde kalmıştır. Bu müddet zarfında 99 beylerbeyi tayin edilmiştir. Bu süre içinde sadece Budin'de değil, Macaristan'daki diğer şehirlerde de pek çok imar faaliyetlerinde bulunulmuştur. Cami, kervansaray, kaplıcalar, hamamlar yaptırılmış, vakıflar tesis ettirilerek kaplıcalar yaptırılmıştır. Bunun yanı sıra eğitim ve öğretim faaliyetlerine de önem verilmiş ve medreseler yaptırılmıştır. 1566 ile 1578 yılları arasında Budin beylerbeyi olan Sokullu Mustafa Paşa, Budin'de imar faaliyetlerinde bulunmuş, Mustafa Paşa gibi önemli bir medreseyi yaptırmıştır. Bu medrese XVI. ve XVII. asırlarda paye itibariyle ellili olup, okutulan dersler arasında Kelâm, fıkıh ve hadis bilimleri vardı.¹⁰

Budin'in Türk hakimiyetine girmesinden sonra karşılıklı olarak Macarlarla Türkler arasında etkileşimlerin olduğu görülmüştür. 1608'de imparator Macar

8 Şahabettin Tekindağ, "Türk-Macar Münasebetlerine Toplu Bir Bakış", Türk-Macar Kültür Münasebetleri Işığı Altında II.Râóczı Ferenc ve Macar Mültecileri Sempozyumu (31 Mayıs-3 Haziran 1976), İstanbul 1976. s.152-155.

9 Damat İbrahim Paşa olarak da bilinen bu vezir-i azâmın Kanunî'nin damadığı olmadığı hakkındaki iddialar için bkz. İ.H. Uzunçarşılı, "Kanunî Sultan Süleyman'ın Vezir-i Azamı Makbûl ve Maktûl İbrahim Paşa Padişah Damadı Değildi", Belleten, XXIX/1 14 (1965), s.355-360.

10 Gabor Agoston, "Budin'de Osmanlı Medreseleri ve Müderrisleri", Türk Dünyası Araştırmaları, sayı:58. Şubat 1989. s.144-145.

tacını giyeceği zaman Macar asilzadeleri tamamen Türk tarzında idi ve “haydu” denilen Macar askerleri Türk ve Kırım ordularının teçhizatıyla bu merasimde isbat-ı vücut etmişlerdi. Diğer taraftan Macaristan’daki Türkler de yavaş yavaş abâniye, sarık gibi serpuşları terk ederek doğrudan doğruya Macar kalpağı giymişlerdir. Ev eşyaları arasında bir çok şeyleri Macarlar, Türklerden almışlardır. Meselâ, türlü yorganlar, altın ve gümüş işlemeli, sırmalı kumaşlar, Macaristan’a Türkiye’den gitmiştir. Mahmuz, çizme Türklerden alınmış, lale, sümbül, nerkiz, Türk karanfili, Padişah gülü gibi çiçekleri Macarlar Türklerden öğrenmişlerdir.”

Budin’deki bu durum Orta Macar Kralı Thököly İmre’nin Avusturyalılara karşı Osmanlı devleti’nden yardım istemesine kadar devam etmiştir.¹² Thököly İmre’ye yardım maksadıyla yapılan sefer ve Viyana’nın ikinci kuşatılması başarıya ulaşamayınca, bu bölgenin halkı Avusturya boyunduruğuna düşmüştür. (26 Ocak 1699). Osmanlılarla Macarların bir arada yaşamalarından ileri gelen rahat ve sükun devrinden bundan sonra hiçbir iz kalmamıştır. Bununla beraber Macarlar, Osmanlı ülkesini daima kendileri için sığınacak, icabında yardımları istenecek bir yer olarak kabul ettiklerinden, zaman zaman Avusturyalıların boyunduruğundan çıkmak için baş kaldıran Macar beyleri, Osmanlı devletinin himayesine sığınmaktan geri durmadılar. Nitekim, Thököly İmre’nin Karlofça Muahadesi hükümlerine göre, İzmit’de ikamete mecbur edilmesinden sonra XVIII. Yüzyılın başında Ferenc Rákóczi II, XIX. Yüzyılın ikinci yarısında da diğer Macar beyleri ve mültecileri aynı himayeyi arayarak Osmanlı ülkesine sığındılar.¹³ Bunlardan Erdel prenslerinin varislerinden ve Kuzey

11 Tayyib Gökbilgin, “Türk İdaresinde Budin”, Atatürk Konferansları, 1971-1972, TTK Ankara, 1975, c.V, s.176.

12 Bu konuda geniş bilgi için bkz..M. Tayyib Gökbilgin. “Thököly İmre ve Osmanlı-Avusturya İlişkilerindeki Rolü”, Türk-Macar Kültür Münasebetleri Işığında II. Rákóczi Ferenc ve Macar Mültecileri Sempozyumu (31 Mayıs-3 Haziran 1976), İstanbul 1976, s.180-191.

13 II. Ferenc Rakoczi ile arkadaşlarının Türkiye’deki yılları Kelemen Mikes tarafından yazılan Türkiye Mektupları adlı bir kitapta anlatılmış ve bu eser Macar edebiyatına kazandırmıştır. bkz. Sami N. Özerdim, Kelemen Mikes’in Türkiye Mektupları, Türk-Macar Kültür Münasebetleri Işığında II. Rákóczi Ferenc ve Macar Mültecileri Sempozyumu (31 Mayıs-3 Haziran 1976), İstanbul 1976, s.148.

Macaristan'ın büyük toprak sahiplerinden Ferenc Rákóczi II¹⁴, Osmanlı saflarında Avusturyalılara karşı savaşmıştır. Fakat, Pasarofça muahedelerinden sonra, mülteciler Tekirdağ'ında yerleştirilmiş ve İbrahim Müteferrika Rákóczi'nin maiyetine tercüman olarak tayin edilmiştir. Özellikle 1848-1852 seneleri arasında Louis Kossuth, Bem ve Dembinsky'nin başında bulunduğu Macar mültecileri Türklere sığınmışlardır.¹⁵

Kanuni Sultan Süleyman'ın Macaristan ve Orta Avrupa siyaseti için gütmüş olduğu politikada Fransa'yı da zikretmek yerinde olur. 1521'de başlayan ve Fransa aleyhine inkişaf eden hanedan muharebelerinde sonra Fransa Kralı François I. Doğu Avrupa'daki devletler nezdinde bir destek bulmaya çalışmış, elçisini Polonya ve Macaristan'a göndermiş, bilhassa Bohemya, Macaristan ve Transilvanya asilzadelerinden yardım vaatleri almıştır.¹⁶

Türkler Viyana'yı muhasara edip, protestan Alman prenslerini, V.Karl etrafında toplamağa mecbur edince François I. telaşa düşmüştür. Gerçi Fransızlar için Türk yardımı bir zaruretti. Çünkü, muvazaneyi temin edecek kuvvette Avrupa'da başka devlet yoktu. Bu siyasi düşüncelerle François I. elçi olarak Rinçon'u gizlemeden Türkler nezdine yollamıştır. Rinçon, Fransanın davasını Kanuni'ye anlatmakla muvazzaftı. Yani Alman seferinden vazgeçmeğe çalışacaktı. Rinçon Padişah'ı 1532 Temmuzunda Belgrad'da bulunmuştur. Rinçon, gerek Padişah'tan gerek Sadrazam İbrahim Paşa'dan dostane muamele görmüştür. Ancak Kanuni, bu kadar ilerledikten sonra sefere devam lüzumunu Rinçon'a bildirmiş ve geri dönmenin V. Karl'dan korkmuş olduğu manasına geleceğini de ileri sürmüştür. Avusturya ile barış ancak 1532'de İstanbul'da yapılmıştır.¹⁷

Bu seferde amaç; Ferdinand'ın memleketinde tahrip edilmesi ve onun Zapolyai'yi tanınmasını temin etmek düşüncesi olduğundan kale döğen toplar

14 II. Ferenc Rákóczi için bkz. Köpeczi Béla. II. Ferenc Rakoczi, Türk-Macar Kültür Münasebetleri Işığı Altında II. Rákóczi Ferenc ve Macar Mültecileri Sempozyumu (31 Mayıs-3 Haziran 1976), İstanbul 1976, s. 18-37.

15 Ş. Tekindağ. a.g.m.. s.157.

16 M. Tayyib Gökbilgin. Kanuni Sultan Süleyman'ın Macaristan ve Avrupa Siyasetinin Sebep ve Amilleri, Geçirdiği Safhalar, TTK Ankara, 1970, s. 9

17 İ. Sosyal, a.g.m., s. 69-70.

getirilmemiş, ancak mütecasirlere haddini bildirmek icap etmiş ve böylece Köszeg kalesinin muhasarasına başlanmıştır.¹⁸

Köszeg Muhasarası esnasında Avusturya vilayetlerine kadar akımlar yapılmıştır. Bu yüzden Viyana'da Türk ordusunun tekrar buraya geleceği zannedilmiştir. Halbuki Sultanın bu seferdeki gayesi imparatoru bir meydan savaşına zorlamaktır. Essek yolu ile Belgrad'a gelen Kanuni, burada bir divân-ı hümmâ-yûn toplantısını takiben, devlet erkanına ihsanlarda bulunup, her tarafa zafernameler göndermiştir.¹⁹

Öte yandan Avrupa'da girişilecek faaliyetler, aynı zamanda Protestanlık hareketinin; tanınmasında ve yayılmasında, dolaylı olarak çok büyük rol oynadı. Osmanlılar zaman zaman Protestanlar'a destek verdilerse de bu hiçbir zaman doğrudan müdahale ve yardım şeklinde olmadı. 1512'de doğrudan imparatoru hedef alan "Alaman" seferi, Güns'ün (Köszeg) düşmesi ile neticelendi. Bu mücadele sırasında imparator Protestanlığı dinî ve siyâsî bir müessese olarak tanımaya mecbur kalmış ve Osmanlı hakimiyetinin sürdüğü 1533-1546 devresinde de Protestanlar geniş ölçüde Katolik Habsburg baskısından kurtulmuşlardır. Hatta XVI. yüzyıl ortalarında Türkler Protestanların ümidi olarak telakki edilecek ve Osmanlı topraklarındaki Protestanların serbestçe dinî icratlarını yapmaları, imparatorluk topraklarında yaşayanlar için bir "ideal" olarak görülecektir.²⁰ Türk teşebbüsü olmasaydı Protestanlığın yayılması mümkün olamayacaktı.²¹

Bu dinî hoşgörünün bir örneği de Sokollu Mustafa Paşa tarafından gösterilmiştir. Sokollu Mustafa Paşa zamanında Budin'de Peşte'de bir takım Katolik müesseseleri vardı. Onlarla samimi münasebette bulunan Sokollu Mustafa Paşa Protestanlara karşı da eşit muamele yapmıştır. Bir mektubunda reayanın dinî ihtiyaçları için köylere papazlar gönderilmesi gerektiğini bildirmişti.²²

18 Fahri Çeliker, Avusturya'nın ve Türk-Avusturya İlişkilerinin Tarihçesi, Askeri Tarih Bülteni, sayı: 15. Şubat 1983, s. 23.

19 T. Gökbilgin, "Kanuni", s. 114-115.

20 F., Emecen, a.g.m., s. 37.

21 Yılmaz Öztuna, Kanuni'nin Türk ve Dünya Tarihindeki Yeri, **Kanuni Armağanı**, TTK, Ankara 1970, s. 42.

22 T. Gökbilgin, Türk İdaresinde Budin, s. 173.

XIV-XV ve XVI. Yüzyıllar Avrupa'da hümanizm, rönesans, coğrafi keşifler ve dinde reform gibi büyük olayların meydana geldiği devir olmuştur. Mutlak Katolik-Hıristiyan karakteri yüzünden Rönesans, genelde "manevî-felsefi" anlamdaki Avrupa'nın malı olmuş ve bu dünyanın sınırlarını pek aşamamıştı. Yine aynı dünyada büyük çalkantılara yol açan reformasyon hareketi uzun ve kanlı mücadelelerden sonra Katolik kilisesinin parçalanması neticesini doğurdu. Daha önce Bohemya'da kendisine has karakteri içinde Johann Hus'un başlattığı reform hareketi, Almanya'da Martin Luther, Fransa'da Johann Calvin, İsviçre'de Ulrich Zwingli gibi kişiler tarafından sürdürüldü. Bu durum, papalığın cihanşümul mutlak oteritesini sona erdirdi. Bu harekete karşı Katolik kilisesinin giriştiği "karşı reformasyon" faaliyetleri, Katolik ve katolik olmayanlar arasındaki çatışmaları şiddetlendirdi. Fransa'da Katolik olmayanlar (Hugenotlar) kanlı bir şekilde takip edildi. Hatta bir Aziz Barthelemy gecesinde yapılan katliam hareketi, en az 20.000 Hugenot'un öldürülmesine yol açtı. (1572) Bunun yanı sıra Osmanlı ilerlemesi karşısında içte siyasî ve sosyal birliğin sağlanması gereği, Almanya'da Luther mezhebinin yerleşmesinde, tutunmasında ve nihayet 1555'te resmen tanınmasında en önemli sebeplerden birini teşkil etti.²³

Mezhep mücadeleleri ve bunu bahane eden devletlerin hakimiyet kurma politikaları, Otuz yıl savaşları (1618-1648) ve ardından Kuzey Savaşı (1654-1661, 1667) Avrupa'yı bir kan ve yıkım tarlası haline getirdi. Otuz yıl savaşlarının önce bir din çatışması halinde başlayan mücadeleleri kısa zamanda Avrupa'nın Katolik ve Protestan devletleri arasında cereyan eden büyük bir savaşa dönüştü. İmparatoru, kral ve prensleri dahil sayıları 300'ü bulan hükümdarlarıyla Alman âlemi, Fransa, İsveç, Danimarka, Polonya kralları, bu uzun ve kanlı mücadelede çok defa değişen taraflar halinde yer aldılar. Avrupa'yı kasıp kavuran bu savaşlar Müster'de Fransa, Osnabrück'te İsveç ile yapılan barış antlaşmalarıyla sona erdi. (Westfalya Barışı 1648). Burada Calvinistleri de içine alacak bir şekilde yeniden tasdik edildi. Savaşın ağır tahribatına uğramış Alman imparatorluk camiası çözülmeye, Hasburglar bu faciadan ilk defa uzak-

23 Kemal Beydili, "Avrupa", DİA, c. IV, s. 138.

laşmaya başladılar. Avrupa’da bir Habsburg üstünlüğü tehlikesi uzaklaştırıldıysa da Fransa, İsveç ve Hollanda gibi devletler Avrupa’nın yeni büyük güçleri olarak yükseldiler. Bundan sonra Aydınlanma Çağı denilen yeni bir devir başladı.²⁴

Onaltıncı asrın ilk çeyreğinde Rönesans, Avrupa’da iyice yayılmış ve yerleşmişti. İyi ve kötü neticeleri artık herkesin önünde idi. Bir yandan Avrupa’nın sosyal yapısını değiştirip yükseltmiş, diğer yandan ise aşağı düşürmüştü. Cinayet, soygun, hırsızlık, ahlâkî bozukluk, özellikle cemiyetin yüksek tabakaları ile ruhban sınıfında iyice yayılmıştı. Papalığın gittikçe artan nüfuz ve hakimiyetinin hududu yoktu. Bu durum karşısında Luther’in şahsiyetinde vicdan hürriyeti için bir ayaklanma meydana geldi. Bu aynı zamanda Hıristiyan dini birliğinin sonu demektir. 1511’de Roma’da bulunduğu sırada oradaki umumi sefahate ve halkın güvensizliğine bizzat şahit olmuş, Katolik inançları tamamen sarsılmıştı. 1515’de Papa Leo, cennet satmak bahanesiyle “İndulgence” icra etti ve Hıristiyan dünyasını soydu. Lutheriler sadece Papanın muhalefetine dayanarak kalmayarak, daha sonra Hıristiyan dininde daimi bir mezheb meydana getirmeye muvaffak oldular. Almanya topraklarının büyük bir kısmı Türklerin ilerleyişiyle tehdit edildikçe, Martin Luther, Türklere karşı olan tutumunu değiştirmeye, daha sertleştirmeye başladı. Ekim 1529’da “Ben, gerek Türkler olsun, gerek Türklerin Allah’ı olsun, ikisine karşı ölüncüye kadar savaşacağım”. Türk tehlikesine karşı son derece telaşlanan ve bu felakete bir çare düşünmekte olan Luther, bu konu üzerine, arka arkaya çeşitli eserler yazmaya başladı: “Von Kriege Wider die Türken”(Türklere Karşı Savaşa Dair) (1528-29’de basılmış), “Heerpredigt Wider den Türkene (Türklere Karşı İbadet Çağrısı).²⁵

Türklere karşı Almanya birlik ve beraberlik içinde olmuştur. Ancak, bu birlik, Protestanlara daha çok imtiyaz tanınması şeklinde olmuştur. Zira, şiddetli ihtiyacı olan barut, top ve tüfeği ancak din devriminin kuvvetli olduğu büyük şehirlerden sağlamak amacıyla Nurenberg Dini Antlaşmasına göre, Pro-

24 Kemal Bevdili, “Avrupa”, DİA. c.IV.s.139.

25 N.Ahmet Asrar. Kanuni Sultan Süleyman Devrinde Osmanlı Devleti’nin Dini Siyaseti ve İslâm Alemleri. İstanbul 1972. s.95-96

testanlara daha çok taviz vermeye mecbur oldu. Hıristiyan devletleri, top yekün bir Türk istilasından da korkuyorlardı. Bu durumdan istifade eden Protestanlar 1539'da Frankfurt'ta ve 1540'ta Ratisbon'da Nüenberg antlaşması gereğince daha çok imtiyaz elde ettiler.²⁶

“Osmanlı-Protestan ittifakı” adı ile bilinen Osmanlı-Protestan münasebetlerinin bir yönü var ki o; Osmanlı fütühatları, Protestanizm'in bütün şekilleri, Luthercilik olsun ya Calvinizm ya da Zwinghçilik, hepsinin yayılması ve yaşamasına daha elverişli şartlar temin etti. Osmanlıların eline geçen yerlerde Protestanlar çok iyi muamele görüyor ve rahat hareket edebiliyorlardı. Halbuki bu yerler, Hıristiyan idaresi altında olsaydı belki de din devrimi hareketi etkisi altında kalarak Protestanizm asıl sıfatını kaybetmiş olabilirdi. Macaristan'da din devriminin erken yayılışında Kraliçe Mary'nin yumuşak tutumunun büyük bir payı vardı. Ama bundan daha önemlisi Mohaç'da Osmanlı galabesiyle, Katolik rahip ve din adamlarının uzun müddet boş kalması ve yerine Protestan rahiplerin geçmesi idi. Erdel'de ise Protestan akide ve fikirleri Almanlar tarafından sokulmuş ve Türk idaresi altında kalan Macaristan ile ticari münasebetler vasıtasıyla yayılmıştır. Erdel nüfusunun büyük kısmı protestan olan bir ülke haline geldi, 1560'da vicdan hürriyeti resmen tanıyan devlet oldu. Protestan hükümdarların papalık oteritesi ve bağından kopmasıyla millî hükümet fikri ortaya çıkmıştır. Prusya'nın teşekkülü bu şekilde olmuştur.²⁷

Wittenberg'de yaşayan Martin Luther'in yeni Hıristiyan din öğretisi (Protestanlık) ayakta kalışını ve yayılışını önemli ölçüde Türklerin Roma-Alman İmparatorluğuna borçludur. Roma-Alman imparatoru V. Karl (1520-1566) ve kardeşi Roma-Alman kralı I.Ferdinand'ın imparatorluklarını Türklere karşı savunmada Protestan askerlerine de ihtiyaç vardı. Protestanlar ise askerlerini ancak yeni öğretileri Protestanlığın tanınması şartıyla cepheye yolladılar. 1555'te Augsburg dinî Barış andlaşması ile tam olarak tanınmasına kadar Protestanlık durumunu daha da güçlendirdi. Bunun yanında Alman Protestanları için saldırgan Türkler aynı Papa gibi şeytani birer tehlikeydiler. 1545 yazında, Martin Luther, İmparator V. Karl ve Kral I.Ferdinand'ın elçilerini değerli hediyelerle

26 N. Ahmet Asrar, a.g.e., s. 105.

27 N. Ahmet Asrar, a.g.e., s. 106-108.

barış sağlamak amacıyla Kanuni Sultan Süleyman'a yollamasına büyük öfke göstermiştir. Bunun yanı sıra V. Karl, daha 1533 yılında İstanbul'a yolladığı elçisi Schepper' den, Kanuni Sultan Süleyman'la yapılacak andlaşmanın içerisinde Luthercilerin ve diğer "ihaneçilerin" hiçbir şekilde desteklenmeyeceği maddesinin de bulunmasını da istemişti. 1545 Ekiminde İstanbul'da Hıristiyan arabulucular Türkler ile savaşta bir senelik silah bırakma kararı sağladılar. 1546 yazında artık imparator rahatça Alman Protestanlarına karşı savaşa başlayabiliirdi. Bundan sonraki dönemde Alman ve İspanyol ordularının Protestanlara saldırdıkları görülmüştür. Öyle ki Katolik imparatorun Protestanlara karşı bu zaferi Kanuni Sultan Süleyman'ı da etkilemiştir. 1547 yazında Osmanlılarla bir barış andlaşması yapılmıştır. İmparator din birliğini yeniden temin etmek amacıyla harekete geçti. Bunu da Mühlberg Savaşı'nda Fransızların da etkisiyle ordularını geri çeken ve güçlü bir imparatorun hazzetmeyen Papa'nın yardımını olmadan yapmak zorunda idi. Din birliğini sağlamak amacıyla atılacak ilk adım, 30 Mayıs 1548'de Augsburg kentindeki İmparatorluk Meclisi'nde de kararlaştırılan "Interim" idi. Buna rağmen pek çok Protestan din adamı "Interim"'i onayladı. Interim zamanında Macaristan'da Türk hakimiyeti altında yaşayan Protestanların durumu Roma-Almanya İmparatorluğu'nda yaşayan Protestanlardan daha iyiydi. Protestan reform hareketinin ilginç simalarından olan Matthias Flacius Illyricus (1520-1575) da bulunmaktaydı. Aynı zamanda İbrance profesörü olan Illyricus'a o sırada Türklerin elinde bulunan, Orta Macaristan'dan bir mektup gelir. Daha sonra bu mektup Illyricus tarafından bir de önsöz ilave edilerek yayınlanmıştır. Emericus Zigerrius adındaki bir protestan vaiz tarafından gönderilen bu mektupta, Orta Macaristan'daki protestanların ne kadar hür bir biçimde yaşadıkları anlatılmıştır.²⁸ Bu mektup dahi Almanya'daki protestanların zor durumuna karşın Türklerin hakimiyeti altında bulunan Orta Macaristan'daki protestanların durumunu göstermesi açısından oldukça ilgi çekicidir.

Macaristan'ın özgürlüğe kavuşması, ancak Türk himayesinde ve Erdel ittifakı ile mümkündür. Bundan başka, Erdel'e karşı Protestanlık sempatisi de

28 Klaus Schwarz, 16 yüzyılın Ortalarında Protestanların Umudu: Türkler, (Çev. Hayati Boyacıoğlu), Tarih ve Toplum, cilt 10, sayı: 59, Kasım 1988, 265-268.

mevcuttu. Gerçi bu sempatiyi, siyasi baskılarla karşılaşan büyük asilzade sınıfı hissetmemekte idiler, fakat bunlar, da siyasi bir zorunluluk nedeniyle protestanlarla anlaşmak gereğini duymaktaydılar. Bu konuda İsveç elçisinin 1671'de doğrudan doğruya imparatora müracaat ederek, Macarlara karşı dini baskıları terk etmesini rica etmiştir. İsveç elçisi şunu da ekliyordu: Eğer dini baskıdan vazgeçilmezse Macarlar tamamen Türklerin kollarına atılacaklardır. Buna karşın imparatorundan şu cevap alınmıştır: Katolik olamayanlara müsamaha göstermekten ise o ülkeyi kaybetmek daha iyidir, böyle bir memleketin Türkler tarafından alınması da büyük bir felaket sayılmaz. 1670 ortalarında öncü Avusturya ordularının kuzey Macaristan'a gelmesi üzerine baskıya maruz kalanların büyük bir kısmı kaçmaya başlamıştı; ya Erdel'e ya da Türk topraklarına iltica ediyorlardı. Mülteciler bir protestan prenslik saydıkları Erdel'e büyük bir umut ve güven besliyorlardı.²⁹

İlk bakışta Osmanlılar'ın hedefinin aslında doğrudan doğruya Macar toprakları üzerinde hakimiyet kurmak olduğu ve bunu da Avrupa'da uzanmak istedikleri son tabii sınır olarak gördükleri söylenebilir. Siyasetlerini muhtemelen bu çerçeve içinde kuran Osmanlılar, Habsburglar'ın iç karışıklıkları sırasında, protestan hareketine dolaylı bir şekilde yardımcı oldular; fakat bu hiçbir zaman doğrudan bir yardım şeklinde olmadı. Habsburglar'ın Alman kandaşının yıpratılmasıyla protestanlara dolaylı olarak müsait bir zemin hazırlanmıştı. Fakat, protestanlar da Osmanlı idaresini Alman katolik tahakkümüne karşı bir ideal olarak görmekte idiler. 1532'deki "Alman seferi"nde ilk hedef bizzat imparatorun kendisiydi; fakat aslında bu gözdağı vermekten başka bir şey değildi.³⁰

XVI. yüzyılın başında din önemli bir politik faktördü; çağın politik ideolojisi da anlaşılabilir için dinî dili kullanıyordu. Luther için Orta Avrupa'nın Osmanlı tehdidi altında oluşu, dinî bir fenomendi. Türkler, kötü Hıristiyanlar için, yani Luther'in anlayışına göre Katolik kilisesi için Tanrı tarafından gön-

29 M. Tayyip Gökbilgin, "Thököly İmre ve Osmanlı-Avusturya İlişkilerindeki Rolü", Türk-Macar Kültür Münasebetleri Işığında II. Rákóczi Ferenc ve Macar Mültecileri Sempozyumu (31 Mayıs-3 Haziran 1976), İstanbul 1976, s. 1183-1184.

30 Feridun M. Emecen, XV. ve XVI. Asırlarda Osmanlı Devleti'nin Doğu ve Batı Siyaseti, XV. ve XVI. Asırları Türk Asrı Yapan Değerler, İstanbul 1997, s. 133

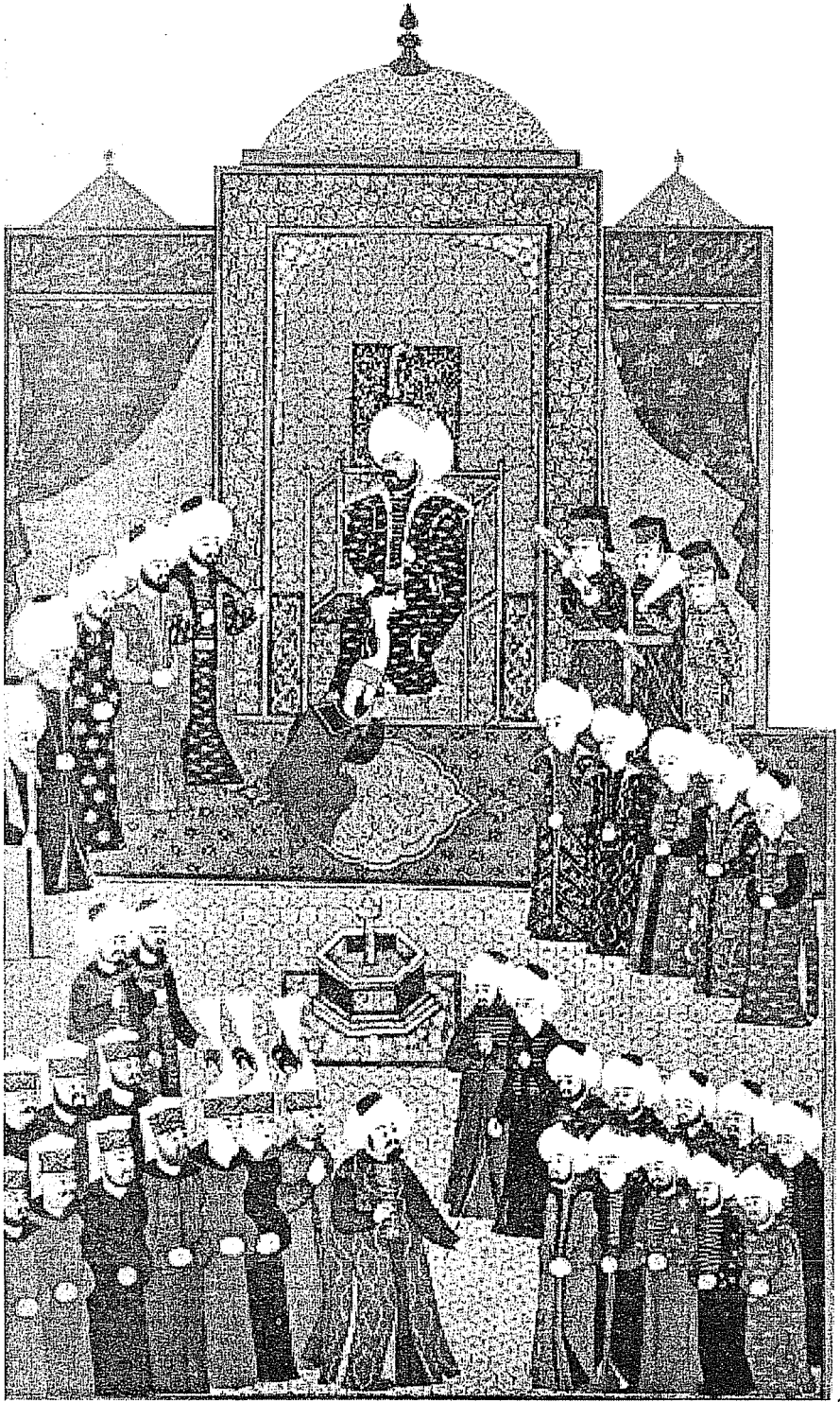
derilmiş bir ceza idi. "Türlere karşı savaşmak, Tanrıya karşı gelmekti" diyor-du. Martin Luther-Lutherci dünya görüşünün temel bir öğesi olarak-acı çeken-lere bu "Tanrı cezası"na da boyun eğmelerini öğütliyordu. 1529 yılındaki Türk kuşatmasıyla birlikte tehlikenin çok yakın oluşu karşısında duyulan korku ne-deniyile bu düşünce de değişmeye başladı ve Luther, bu defa Türlere karşı savaşılması için konuşmalar yapmağa başladı. Luther'in bu çelişkili görüşü, bundan sonraki Protestan hareketini de etkiler nitelikte kaldı.³²

1547 tarihinden sonraki Osmanlı-Fransız münasebetlerine gelince; D'A-ramon, 1547 senesi baharında Türlülerle temasa başlamıştır. Ancak bütün gay-retlerine rağmen Türk-Avusturya barışına mani olamamıştır. Kanuni, 1547 Mayısında François I'e yazdığı bir mektupta D'Aramon geldiği sırada yeni bir sefer açmak için mevsimin geçmiş olduğunu Akdeniz'e donanma çıkarıldığını ve Fransa ile ittifakına mazide olduğu gibi daima sadık kalacağını ifade etmiştir. Padişah'ın mektubu Fransa'ya varmadan François I. ölmüş, diğer taraftan Türk-Avusturya barışı 19 Haziran 1547'de imzalanmıştır.³²

Sonuç olarak diyebiliriz ki; Avrupa'daki Osmanlıların ilerleyişi saye-sinde Katolik-Protestan mücadelesi, Protestanların lehine sonuçlanmıştır. Osmanlılar'a karşı mücadele edebilmek için Almanya birlik içinde olmak durumunda kalmıştır. Bu mecburiyet, Katoliklerin Protestanlar'a daha çok taviz vermelerine neden olmuştur. Bunun yanı sıra protestan hükümdarlar-ın, papalık otoritesiyle ilişkilerini kesmeleri, Avrupa'da millî hükümet fikrini de ortaya atmıştır. Osmanlılar'ın Avrupa'da ellerine geçen yerlerde halka gösterdikleri dinî hoşgörü de bu mezhebin mevcudiyetini sürdürme-sinin diğer nedenlerinden biridir. Martin Luther'in liderliğindeki protes-tanlık hareketi önemli ölçüde Osmanlılar sayesinde başarılı olmuştur deni-lebilir.

31 Karl Vocelka, "Avusturya-Osmanlı Çekişmelerinin dahili Etkileri", İ.Ü. Edb. Fak. Ta-rih Dergisi, sayı: 31 (Mart 1977), s. 14-15.

32 İ. Soysal, a.g.m., s. 86.

II. Mehmed'in Edirne'de tahta çıkışı (Hünernâme)